

Naturalismen og impressionismen

- hvilken fascinerende modernisme!

Hver gang jeg går i gang med en større teateropgave fra naturalismens og impressionismens periode, jo mere overbevist bliver jeg også om den grænseoverskridende, vildt fascinerende modernisme, der allerede her i 1800-tallets midte strømmer dynamisk igennem indhold og form. Og i samme øjeblik bliver det på en vis måde ligegyldigt at tale om, hvornår "det moderne" og "modernismen" begynder, eller om noget er abstrakt eller ikke abstrakt etc.

af Mette Borg (dramaturg)

Fortid og nutid forener sig i en dynamisk proces – båret af progressive kræfters lyst til at udfordre kunstens, det enkelte menneskes og samfundets selvforståelse. Naturligvis er jeg ikke blind for, at efterfølgende ismer forholder sig kritisk og i delvis opposition til den realisme, som naturalismen og impressionismen forsøger at fastholde, men på et dybere plan hænger iserne sammen i en slags gensidig afhængighed med fælles rodnet. Og i den store "cirkel" omkring det hele finder vi industrialismens ubønhørlige fremvækst, arbejderklassens kamp og en ny nærmest rastløs grundrytme.

Naturalismen skyller hen over kunstlivet

Den store franske naturalistiske forfatter Emile Zola ser det som kunstens opgave at "skænke den skræmmende erfaring af indtrængende klarsyn". Slut med at behage og bekræfte det bestående, men derimod bør man som skabende kunstner fremkalde en erkendelse af samfundsmodsætningerne og det moderne

Carl Larssons morsomme tegning af August Strindberg. Larsson har fanget kombinationen af satyren, geniet og manden.

menneskes sociale, politiske og psykologiske komplekse situation.

Og Henrik Ibsen er enig: "vi sejler med et lig i lasten", skriver han fx knivskarpt i digtet "Rimbrev til Georg Brandes" i 1875, mens han scanner tidens forfald både åndeligt og politisk i den konservatisme, der ligger overalt, og som truer med at trække tingene i forfald, hvis ikke man reagerer imod den. Det gjorde han så også, som bekendt, i en række markante skuespil, blandt andet "Et Dukkehjem", hvor Nora forlader mand og børn i kampen for at forstå sig selv og samfundet. Et forventningsfuldt og fornemt publikum sad den 21. dec. 1879 i Det Kgl. Teater til stykkets urpremiere for at opleve det, der jo lød rigtig hyggeligt, men idyllens dukkehus blev revet fra hinanden, og alle fortrængte sider stod blottede.

Også Strindberg kaster sig gang på gang ud i skildringen af en tid og dets mennesker, der tragisk og vildt kæmper deres identitetskampe i en arena af klasse modsætninger, seksualitet,

længsler og opbrud på alle planer – fx i "Frøken Julie" i 1889, som han for øvrigt skrev under et ophold i Danmark. Med naturalismen som inspiration fordybede han sin undersøgelse af, hvad arv og miljø betyder for den enkelte, samtidig med at han brugte naturalismens regelsæt som trampolin til både at fastholde en stram dramaturgisk udviklingsmodel og samtidig sprænge den ved hjælp af symbolik, stemning og sproglige udladninger.

Det er som om naturalismen skyller hen over kunstlivet som en mægtig bølge af viljestærk metodisk analyse blandet med spontan harme og tilføjer alt et temperament, der gløder og gør tingene uafviselige. Med hensyn til "Et Dukkehjem" nævner anmeldelserne for øvrigt, at mange hustruer vendte ryggen til deres ægtemænd efter forestillingen og græd, mens de blev hjulpet i pelsen – og på flere senere middagsinvitationer blev det tilføjet: "her tales ikke om et Dukkehjem". Konversationen skulle ikke odelægges af ubehagelige debatter. Man kan dog ikke lade være med at spekulere over, hvad der er blevet talt om, bagefter, hjemme i privaten. Kun ganske få kvinder turde/kunne jo gøre som Nora, men Noras opbrud var sået i dem og blev jo senere realiseret i kvindekampen.

Naturalisme – impressionisme

Anton Tjehov kaldte sig selv impressionist og ønskede ikke prædikatet naturalist. Han mente, at naturalismen maledede tingene "for færdige", mens han selv holdt af skitsens vibrerende øjeblikkelighed – evnen til at fange indtryk af nuet og fastholde dette, som var det evigt. Præcis den samme tendens man fx også møder i malerier af blandt andre Monet, Manet og Renoir. Tjehov var bevidst om at forholde sig videnskabeligt analyserende til verden (han var uddannet læge), men undgik samtidigt at videnskabelighedens objektivitet satte sig undertrykkende og

- det berømte billede af verdens første Nora, Betty Hennings, i Noras tarantel-dans. 1879. (studiefoto)

begrænsende på oplevelsen. Den måtte aldrig spærre for fantasien og det spontane indfald.

Med dette dobbelte blik på verden skrev han sig genialt ind i litteraturen og teatret med noveller og skuespil, der intenst fanger den tidsånd, der hersker i slutningen af 1800-tallet i Rusland, stående på grænsen mellem zarismens sidste krampetrækninger og en ny industrialisme. En tidsånd, der sætter sig som en splittelse i hans figurer, der både vil forandring, men samtidig ikke magter den, og som til tider opfører sig hjertesøkærende og ufrivilligt komisk, ja absurd – i en impressionisme, der viser helt frem til absurdismens drama med Beckett og Ionesco.

”Hvorfor går de altid i sort?” spørger fx den unge skolelærer Medvédenko pigen Masja i ”Mågen” – stykkets første replik! – og hun svarer: ”Af sorg over mit liv. Jeg er ulykkelig”. Så er dét slået fast ... men er det nu også det? Hvad mener hun? Tjehhov har nemlig sørget for, at der under ordene strømmer en såkaldt ”under tekst”. Denne er bygget op af tanker og følelser, en række af ”hvorfor’er” og spørgsmålstegn – der fungerer som et spejl, vi stadig kan spejle os i også i dag, hvor den eksistentielle, politiske og sociale forvirring er større end nogensinde.

Vibration af åbenhed i ismerne

Det er meget vigtigt for mig at kunne pege på denne vibration af åbenhed i disse ”gamle” ismer! En åbenhed, der let kan skjule sig bag den positivistiske holdning, der jo også spiller så stor en rolle gennem anden halvdel af 1800-tallet; med kravet om at vores erkendelse alene bør beskæftige sig med såkaldte kendsgerninger.

Det er indiskutabelt, at modernismens symbolisme, ekspressionisme, dadaisme etc. var i

opposition til positivismens dominans, der blev oplevet som en undertrykkelse af fantasien og drømmene, og mange mente, at naturalismen og impressionismen havde været for tro over for positivismens holdninger. Men én ting er programmerklæringer og definitioner af tendenser. Noget andet er ismerne i levende live, når de bliver til kunst i skabelsesøjeblikket. Og det er her, man kan risikere at overse eller ikke i tilstrækkelig grad være opmærksom på, at de naturalistiske og impressionistiske realistiske kendsgerninger eksisterer side om side med fantasien, metafysikken, drømmene, og den lidenskab, som er grænseløs.

Zola taler således også om at se virkeligheden gennem et temperament, og Ibsen, Strindberg, Tjehhov, Degas, Monet, Manet, Renoir m.fl. lod kendsgerningerne mødes med en masse spørgsmålstegn – i skabelsesøjeblikket. På den måde blev de omsmeltet og fortolket, koncentreret og formidlet, frigjort fra ethvert ”program”, men uafviselige som vibrerende personlige åbne vidnesbyrd i sprog, karakterer, farver, komposition etc. Ja, i nogle tilfælde bliver tolkningen af tiden og tidens mennesker ligefrem gådefuld. Under alle omstændigheder dybt inspirerende og mere moderne end det moderne.

Samfundets selvforståelse til debat

Det er også her fra midten af 1800-tallet, at kunsten for alvor – og for første gang – virkelig finder ind i et dialektisk med- og modspil til samfundets selvforståelse og frigør sig i en selvbestemmelse, der går uden om at bekræf-

te samfundsforhold, men derimod sætter dem under debat. Og denne dialektik er indbygget i alt. Det er lige præcis dét, der er så interessant og inspirerende at opdage: i fx ateismens undertekst indgår kampen med Gud og troen, i motiverne genkendelighed blandes stærke brud, der får skuespil karaktererne til at røbe overraskende nye sider af sig selv på vendepunktsstederne etc.

Et markant eksempel er frøken Julie, der – efter at Jean har halshugget hendes lille fugl – åbner op for et furøst ordvalg, der har samme format som sproget hos en Medea eller Elektra, og som med ét gør karakteren både tidløs og blændende nutidig. Hør blot:

”Tror De ikke, jeg kan tåle at se blod ... tror De, at jeg er så svag?

Åh, gid jeg kunne se dit blod – gid jeg kunne se hele dit køn svømme i den sø, som jeg ser dér! ... Jeg tror jeg kunne drikke af din hjerneskal – jeg kunne bade mine fødder i din brystkasse, jeg kunne stege dit hjerte og spise det!” ...

Uendeligt

Man bliver aldrig færdig med naturalismen og impressionismen. De så at sige begynder hele tiden – især hvis man i arbejdet med dem bliver ved med at genopdage deres potentiale! Også i forhold til at forstå senere ismer.

Anton Tjehhov læser ”Mågen” op for ensemblet på Moskva Kunstnerteater, 1898. Manden ved hans højre skulder er Konstantin Stanislavskij, og manden yderst til højre i billedet (v. spejlet) er den unge Vsevolod Meyerhold. Meyerhold bliver senere en af Ruslands mest eksperimenterende modernistiske instruktører.

